

**ВТОРИЧНИ ЗНАЧЕНИЯ НА ЛЕКСИКАЛНИТЕ ЕДИНИЦИ
ОТ ТЕМАТИЧНАТА ГРУПА “СЪДОВЕ”
В РУСКИЯ, ФРЕНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**
Палмира Легурска, Димитър Веселинов

В данной статье на материале слов тематической группы “посуда” в русском, болгарском и французском языках иллюстрируется теоретическая модель сопоставления лексических единиц, основанная на конструировании эталонного представителя лексической группы.

Тази статия е илюстрация на теоретичния модел за съпоставка на лексикални масиви, изложен в предишни наши публикации, свързан с научноизследователския проект “Фрагменти от езиковата картина през призмата на вторичното назоваване (върху материал от български, руски, чешки, сръбски, английски и френски език). В първата статия “Съпоставка на лексикалните картини на света през различни еталони - *tertium comparationis* (Легурска, Веселинов 2003) се предлагат два модела за съпоставителен анализ - на предметните имена и на предикатните имена, теоретично обосновани върху водещи за момента лингвистични концепции. Във втората статия (Легурска 2003) от поредицата се разглежда моделът за съпоставително изучаване на предметните имена, основан на идеята за еталонен представител на отделни прототипни тематични групи имена върху материал от руския и българския език. В третата статия (Легурска 2004) моделът се характеризира като хибриден, притежаващ както структурно-семантични, така и когнитивни елементи. В настоящата статия се прилага теоретичният конструкт върху материал от тематичната група “съдове” в руския, българския и френския език.

Работата се основава на няколко основни допускания.

Смята се, че съществува кръг от обекти, действия и ситуации, фундаментални за човека, които се определят от основните природни и социални потребности за дадена култура. Те образуват своего рода прототипен набор от назоваващите ги лексикални единици за даден език, описващи основни жизнени области. Този клас от единици постепенно се разширява за назоваването на нови, неусвоени обекти, но не за сметка на създаването на нови езикови единици, а чрез полисемията, като се използват продуктивни семантични и словообразователни модели (Кустова 2000, 85-86). Това допускане мотивира създаването на модела на еталонните представители на прототипни тематични групи предметни имена и продуктивните начини за образуване на значенията им. Моделът е от типа “контейнер на значенията” и се състои в изработването на обща система за отчитане на значенията на предметните имена в няколко езика. Моделът дава възможност значенията на дадена дума в даден език да бъдат представени в определена когнитивна рамка, която става основа за комуникативно взаимодействие между говорещия и слушащия. Същата рамка става основа за съпоставянето на съдържанието на лексикалните единици и установяването на семантични и преводни еквиваленти между тях в съпоставяните

езици. Разработването на модела се основава на допускането за т.н. споделено знание (shared knowledge) между говорещия и слушащия даден език, като отделните значения на думите в езиковото съзнание на говорещия и слушащия се дублират в т.н. точки на контакт. Така всяка тематична група предметни имена в конкретния език се представя от свой еталонен представител - лексикална единица и когнитивната рамка на възможните нейни значения. Когнитивната рамка се нарича инвариантна семантична структура на думата - член на дадената тематична група (наричана по-нататък “матрица”). Тя е набор от типови значения, формулирани на метаезик, с определена последователност на значенията и съдържа следните параметри:

I. Първично значение на лексикалната единица, представено на метаезик: ‘определен съд’;

II. Вторични значения, представени чрез типови определения на метаезик:

2. Метонимия:

2.1. ‘съдържанието на артефакта’

2.2. ‘артефактът като мярка за вещество’

2.3. ‘действие, обозначено по артефакта’

3. Номинативна метафора: ‘предмет/ част на предмет, подобен/ подобна по свойство (външно или функционално) на артефакта’

4. Образна метафора: ‘човек/ предмет, характеризиран по свойство, приписвано на артефакта’

Лексикалните единици се представят по двойки езици: руски - български език; френски - български език. Основна репрезентативна единица при съпоставката е лексикалната двойка думи - еквиваленти по първично значение. Лексикалните двойки се подреждат по азбучен ред (като водещ е руският език). По матрицата на еталонния представител на дума - член на дадената тематична група се прави съпоставка на вторичните значения по формулата на инвариантната семантична структура.

Списъците на групите думи се изготвят по еднотомен тълковен речник, представителен за съответния език (вж. Речници). От него се изключват безеквивалентните думи, думите с някаква стилистична маркировка в първичните значения. Лексикалните еквиваленти в двойките езици се определят по двуезични речници. Следващият етап от работата се състои в изработването на тълкувания на думите в съответните езици. За всеки език се използват речници - еднотомни и многотомни - и те се разглеждат като контейнери на езиково съзнание за определен исторически период. В някои случаи речниковите данни се проверяват чрез информанти - носители на конкретния език. На базата на тези тълкувания се прави типология на вторичните значения на думите по типове многозначност според матрицата на съответната тематична група и нейния еталонен представител. Така матрицата се запълва за всяка двойка езици, в случая: руски - български език и френски - български език по лексикални двойки. Лексикалните двойки се формират, като се съотнасят първичните значения на думите. По формулата на инвариантната семан-

тична структура се съпоставят и вторичните им значения. В края на всяка съпоставка (в десния ъгъл на всяка лексикална двойка) се дават отношенията на съответствие на семантичните структури на руската и българската, френската и българската дума. Използват се следните логически символи за обозначаване на семантичното съотношение в съдържанието на лексикалните единици:

= - съвпадане на семантичната структура на ЛЕ

$\cap$ - пресичане на семантичните структури на ЛЕ

$\subset$ - включване на семантичните структури на ЛЕ

При наличие на повече от един еквивалент по първично значение между лексикалните двойки се образува поле на съответствие.

СЪПОСТАВИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ТЕМАТИЧНАТА ГРУПА “СЪДОВЕ (и домакински принадлежности)” В РУСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК; ФРЕНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

1. рус. **банка** - бълг. **буркан**

1. 'дълбок стъклен съд с широко гърло'

2.1. 'съдържание на артефакта' 2.1. +

3. -

3. 'полицейска кола със синя лампа'

$R \supset B$

1. фр. **bocal** - бълг. **буркан**

1. 'дълбок стъклен съд с широко гърло'

2.1. 'съдържание на артефакта' 2.1. +

3. -

3. 'полицейска кола със синя лампа'

$\Phi \supset B$

2. рус. **блюдо** - бълг. **чиния**

1. 'плитък кръгъл или продълговат съд, от който се яде'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

$R = B$

2. фр. **assiette** - бълг. **чиния**

1. 'плитък кръгъл или продълговат съд, от който се яде'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

$\Phi = B$

3. рус. **бокал** - бълг. **чаша (за вино)**

1. 'голям стъклен съд със столче, от който се пие обикновено вино'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

$R = B$

Коментар: бълг. **чаша** е широкозначна дума.

3. фр. **coupe** - бълг. **чаша (за вино или шампанско)**

1. 'голям стъклен съд със столче, от който се пие обикновено вино или шампанско'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

$\Phi = B$

Коментар: бълг. **чаша** е широкозначна дума.

4. рус. **бочка** - бълг. **бъчва**

1. 'голям цилиндричен дървен съд (с извити стени) с две дъна, който служи за вместилище на течности или храни'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

2.2. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2. +

4.1. 'дебела жена'

4.1. 'дебел човек'

4.2. 'човек, който пие много'

4.2. +

$P \cap B$

4. фр. **tonneau** - бълг. **бъчва**

1. 'голям цилиндричен дървен съд (с извити стени) с две дъна, който служи за вместилище на течности или храни'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

2.2.1. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2. +

2.2.2. 'артефактът като мярка за вместимост на кораби' 2.2.2. -

3.1. 'открита конска двуколка, в която се влиза отзад' 3.1. -

3.2. 'вид игра'

3.2. -

3.3. 'акробатична фигура (пълно завъртане)' 3.3. -

4.1. 'дебел човек'

4.2. 'човек, който много пие'

$\Phi \supset B$

5.1. рус. **бутылка** - бълг. **бутилка**

1. 'стъклен съд с тясно гърло, който служи за вместилище на течности'

2.1. 'съдържание на артефакта' 2.1. +

2.2. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2. +

$P = B1$

5.2. рус. **бутилка** - бълг. **шише**

1. 'стъклен съд с тясно гърло, който служи за вместилище на течности'

2.1. 'съдържание на артефакта' 2.1. +

2.2. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2. +

$P = B2$

5. фр. **bouteille** - бълг. **бутилка**

1. 'стъклен съд с тясно гърло, който служи за вместилище на течности'

2.1. 'съдържание на артефакта' 2.1. +

2.2. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2.

3. 'тоалетна за офицери'

3. -

$\Phi \subset \text{Б}$

6.1. рус. **ведро** - бълг. **кофа**

1. 1. 'цилиндричен съд (от дърво, метал или пластмаса), който служи за вместилище най-често на течности'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1.+

2.2. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2.+

4. -

4. 'глава'

$\text{P} \supset \text{Б1}$

6.2. рус. **ведро** - бълг. **ведро**

1. 'дървен съд с дръжка, който служи за вместилище на течности'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1.+

2.2. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2.+

$\text{P} = \text{Б2}$

Коментар: По значението 'цилиндричен съд с дръжка, който служи за вместилище най-често на течности' се съотнасят руската ЛЕ **ведро** и българските **кофа** и **ведро**. В българската езикова действителност двете лексикални единици отделят две концептуални структури, рамкирани от: бълг. **кофа** 'съд от дърво, метал или пластмаса', а б. **ведро** е 'съд от дърво'. Руската дума **ведро** е широкозначна (предметът се прави от дърво, метал и пластмаса) и отделя една концептуална структура. Така лексикалните единици по първичното си значение образуват поле на съответствие, състоящо се от три ЛЕ: р. **ведро** - б. **кофа**, б. **ведро**, които по вторичните си значения влизат в отношения на съответствие, както следва $\text{P} = \text{Б1}$, $\text{P} = \text{Б2}$. Може да се каже, че р. **ведро** и б. **кофа** са широкозначни думи. В случая широкозначността се разбира като полиденотативност (Колобаев 1983,11), която е резултат на абстракция и не води до образуването на нови значения.

6. фр. **seau** - бълг. **ведро**

1. 'дървен съд с дръжка, който служи за вместилище на течности'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

2.2. 'артефактът като мярка за вещество (вино или ракия)' 2.2.+

$\Phi = \text{Б}$

7. рус. **вилка** - бълг. **вилица**

1. 'прибор за ядене (с дръжка и няколко остри зъба), с който се набожда храна'

3. 'предмет, по форма подобен на вилица' 3. +

штепсельная вилка

вилица на електрокар

$\text{P} \subset \text{Б}$

7. фр. **fourchette** - бълг. **вилица**

1. 'прибор за ядене (с дръжка и няколко остри зъба), с който се набожда храна'

3.1. 'фигура при игра на шахмат, обозначена по артефакта' 3.1.+

3.2. 'фигура при игра на карти' 3.2. -

3.3. 'жест с ръка, по форма подобен на артефакта' 3.3. -

- 3.4. 'вилка за превключване на скороститев кола' 3.4. -
 3.5. 'част от гръдна кост на птица' 3.5. -
 3.6. 'стрелка на копитото на коня' 3.6. -
 3.7. 'пръстите като част на тялото на човека' 3.7. -
 4. 'лаком човек' **C'est une solide fourchette** 4. -
 $\Phi \subset \text{Б}$

8. рус. **воронка** - бълг. **фуния**

1. 'уред (с формата на корпус и тръба), който служи за наливане на течност в съд с тясно гърло'
 3. 'дупка в земята, по форма подобна' 3. -
 на фуния' = 'яма от взрив'
 $\text{P} \subset \text{Б}$

8. фр. **entonoir** - бълг. **фуния**

1. 'уред (с формата на корпус и тръба), който служи за наливане на течност в съд с тясно гърло'
 3.1. 'яма от взрив' 3.1. -
 3.2. 'карстова яма' 3.2. -
 $\Phi \subset \text{Б}$

9. рус. **горшок** - бълг. **гърне**

1. 'издут, дълбок глинен съд, в който се вари ядене или е вместилище на течност или храна'
 2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1.+
 3. - 3. 'нощно гърне'
 $\text{P} \supset \text{Б}$

9. фр. **pot** - бълг. **гърне**

1. 'издут, дълбок глинен съд, в който се вари ядене или е вместилище на течност или храна'
 2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1.+
 3.1. 'нощно гърне' 3.1. +
 3.2. 'ауспук' 3.2. -
 4.1. 'залог на покер' 4.1. -
 4.2. 'съкровище' 4.2. -
 4.3. 'късмет' 4.3.-
 4.2. 'задник' 4.3. -
 $\Phi \subset \text{Б}$

10. рус. **графин** - бълг. **гарафа / шише**

1. 'стъклен съд с дълго тясно гърло, който служи за вместилище на течности'
 2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1.+
 $\text{P} = \text{Б1}$

P = Б2

10. фр. **carafe** - бълг. **гарафа**

1. 'стъклен съд с дълго тясно гърло, който служи за вместилище на течности'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. -

2.2. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2. -

3.1. 'скъпоценен камък' 3.1. -

3.2. 'глава като част на тялото' 3.2. -

Ф ⊂ Б

11. рус. **кадка** - бълг. **каца**

1. 'голям цилиндричен дървен съд с прави стени и едно дъно, който служи за вместилище на храни'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

4. -

4. 'дебел човек'

P ⊃ Б

11. фр. **baquet** - бълг. **каца**

1. 'голям цилиндричен дървен съд с прави стени и едно дъно, който служи за вместилище на храни'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

3. 'седалка в спортна кола' 3. -

Ф ⊂ Б

12. рус. **кастрюля** - бълг. **тенджера**

1. 'дълбок метален съд обикновено с капак, в който се вари ядене'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

4. -

4. 'голяма шапка'

P ⊃ Б

12. фр. **marmite** - бълг. **тенджера**

1. 'дълбок метален съд обикновено с капак, в който се вари ядене'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

3.1. 'парен котел' 3.1. +

3.2. 'вдлъбнатина на земната повърхност' 3.2. -

3.3. 'граната' 3.3. -

Ф ⊂ Б

13. рус. **корыто** - бълг. **корито**

1. 'голям плитък съд от дърво, желязо или камък (пластмаса), който служи за пране и къпане или за хранене на домашни животни'

3. -

3. 'вдлъбнатина в земята за река, по форма подобна на корито'

P ⊃ Б

13.1. фр. **cuvette** - бълг. **корито**

1. 'голям плитък съд от дърво, желязо или камък (пластмаса), който служи за пране и къпане или за хранене на домашни животни'

3.1. 'тоалетна чиния' 3.1. -

3.2. 'корито на мивка' 3.2. -

3.3. 'легенче на барометър' 3.3. -

3.4. 'основа на часовник' 3.4. -

3.5. 'вдлъбнатина в оптичен диск' 3.5. -

3.6. 'котловина' 3.6. -

$\Phi \subset B$

13.2. фр. **auge** - бълг. **корито**

1. 'голям плитък съд от дърво, желязо или камък, който служи за хранене на домашни животни'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

3.1. 'вдлъбнатина в земята от ледник' 3.1. -

3.2. 'джоб в уста на кон' 3.2. -

$\Phi \subset B$

Коментар: бълг. **корито** е широкозначна дума.

14. рус. **котел** - бълг. **котел**

1. 'голям дълбок метален съд с дръжка, който служи за вместилище или за варене на течности и храна'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

3. 'артефакт, по форма подобен на котел' 3. +

паровой котел

парен котел

4. -

4. 'предмет, по свойство подобен на к.'

котел на войната

$P \supset B$

14. фр. **chaudron** - бълг. **котел**

1. 'голям дълбок метален съд с дръжка, който служи за вместилище или за варене на течности и храна'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

3.1. 'наколенник' 3.1. -

4. 'лош музикален инструмент' 4. -

Ce piano est un chaudron

$\Phi \subset B$

15. рус. **котелок** - бълг. **котле**

1. 'малък котел'

3. 'мъжка шапка, по форма подобна на малък котел' 3. -

$P \subset B$

16. рус. **кофейник** - бълг. **кафеник**

1. 'малък металически съд с дълга дръжка, в който се вари кафе'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

P = Б

16. фр. **cafetiere (turque)** - бълг. **кафеник**

1. 'малък металически съд с дълга дръжка, в който се вари кафе'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

2.2. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2. +

4. 'глава' **Recevoir un coup sur la cafetiere.** 4. -

Ф ⊂ Б

17. рус. **кружка** - бълг. **канче**

1. 'малък метален съд с дръжка, от който се пият различни течности'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

4. -

4. 'глава'

P ⊃ Б

17. фр. **gobelet (a anse)** - бълг. **канче**

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

Ф ⊃ Б

18.1. рус. **кувшин** - бълг. **кана**

1. 'висок стъклен или глинен съд с дръжка и с широко гърло, който служи за вместилище на течности'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

P = Б1

18.2. фр. **broc** - бълг. **кана**

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

Ф = Б1

Коментар: р. **кувшин** е широкозначна.

18.2. рус. **кувшин** - бълг. **стомна**

1. 'глинен съд с тясно гърло и дръжка, който служи за вместилище на течности'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

P = Б2

фр. **cruche** - бълг. **стомна**

1. 'глинен съд с тясно гърло и дръжка, който служи за вместилище на течности'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

4. 'глупав човек'

4. -

Quelle cruche, ce type!

Ф ⊂ Б2

18.3. рус. **кувшин** - бълг. **делва**

1. 'голям глинен съд с две дръжки'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1.+

P = БЗ

19.1. рус. **ложка** - бълг. **лъжица**

1. 'метален, дървен, пластмасов прибор с дръжка, с който се яде течна храна или служи за разбъркване (на храна или течност)'

2.2. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2.+

P = Б1

19.1. фр. cuiller (cuillère) - бълг. лъжица

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

2.2. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2. +

3.1. 'стръв образувана от метална пластинка и въдички' 3.1. -

3.2. 'пластинка, който държи предпазителя на граната' 3.2. -

3.3. 'ръка като част на тялото' 3.3. -

Serrer la cuillère

Ф ⊂ Б

19.2. рус. **ложечка** - бълг. **лъжичка**

1. 'малка лъжица'

2.2. 'артефактът като мярка за вещество' 2.2.+

3. -

3. 'вдлъбнатина под гръдната кост на човек '

P ⊃ Б2

20.1. рус. **миска** - бълг. **паница**

1. 'съд с формата на полукълбо, от който се яде'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1.+

P = Б1

20.1. фр. bol - бълг. паница

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

Ф = Б1

20.2. рус. **миска** - бълг. **купа**

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

P = Б2

20.2. фр. coupe - бълг. купа

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

Ф = Б2

21. рус. **мутовка** - бълг. **бъркачка**

1. 'прибор, състоящ се от пръчка и спирала, който служи за разбиване на течни храни'

3. 'част от растение, по форма 3. 'част на машина, по форма подобна на бутало'='листа, цветове, разположени по стъблото на една и съща височина'

$P \cap B$

21. фр. fouet - бълг. бъркачка

1. 'прибор, състоящ се от пръчка и спирала, който служи за разбиване на течни храни'

3. -

3. 'част на машина, по форма подобна на б.'

$\Phi \supset B$

-

22. рус. нож - бълг. нож

1. 'прибор, състоящ се от острие и дръжка, който служи за рязане'

3. 'част от инструмент, по функция подобна на н.' 3.+

нож машины

нож на машина

$P = B$

22. фр. couteau - бълг. нож

3.1. 'част от инструмент, подобен по функция на артефакта' 3.1. +

3.2. 'част от инструмент, подобен по форма на артефакта = опорна призма на кантар' 3.2. -

Couteau de balance

3.3. 'вид мида'

3.3.-

4. 'лице с нисък статут в дадена група'

4. -

deuxième ou second couteau;

envoyer à la tribune des seconds, voire troisièmes couteaux

$\Phi \subset B$

23.1. рус. поднос - бълг. поднос

1. 'дървен, метален или пластмасов лист с извити нагоре краища, с който се пренасят съдове'

$P = B1$

23.1. фр. plateau - бълг. поднос

2.1. 'съдържание, поставено върху артефакта' 2.1. - (заемка **плато**)

Un plateau de fromages: асорт от сирена

3. 'блюдо на везна' 3. -

$\Phi \subset B$

23.2. поднос - табла

1. 'дървен, метален или пластмасов лист с извити нагоре краища, с който се пренасят съдове'

2.3. -

2.3. 'название на игра, по подобие на използваната за нея кутия'

$P \supset B2$

23.2. фр. **plateau** - бълг. **табла**

1. 'дървен, метален или пластмасов лист с извити нагоре краища, с който се пренасят съдове'

2. -

2.3. 'название на игра, по подобие на използванана за нея кутия'

$\Phi \supset B$

24. рус. **пробка** - бълг. **тапа**

1. 'цилиндрично парче от корк или пластмаса, което служи за запушване на гърла на бутилки'

3. 'електрически предпазител, 3. -
по форма и функция подобна на тапа'

4. 'натрупване на коли, хора и др., което предизвиква задръстване' 4.1. +
4.2. 'нисък човек'

$P \cap B$

25. фр. **bouchon** - бълг. **тапа**

1. 'цилиндрично парче от корк или пластмаса, което служи за запушване на гърла на бутилки'

3.1. 'голям диамант' 3.1. -

3.2. 'предпазна клапа на котел' 3.2. -

3.3. 'част от граната' 3.3. -

3.4. 'част от въдица' = 'плювка' 3.4. -

4.1. 'натрупване на вещество, предмети и др.' 4.1. +

Bouchon de cérumen;

4.2. 'натрупване на коли' 4.2. -

On signale un bouchon sur l'autoroute.

4.3. обща положителна характеристика на човек 4.3. 'нисък човек'

Que je t'aime, mon petit bouchon!

25. рус. **решето** - бълг. **сито**

1. 'прибор с надупчена ситна мрежа, опъната на обръч, който служи за пресяване'

3. 'част на предмет, по форма и 4. 'предмет, който създава преграда'
функция подобна на решето' **На изпита преминах през ситото.**

решето машины

$P \cap B$

26. рус. **рюмка** - бълг. **чашка**

1. 'малък стъклен съд с краче, с който пият спиртни напитки'

б. от различен материал

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1.+

2.3. - 2.3. 'пиене на спиртни напитки'

Обича чашката

3. -

3.1. 'част на естествен предмет, по форма подобна на чашка'

3.2. 'част от изкуствен предмет, по форма подобна на чашка'

$P \supset B$

27.1. рус. **сито** -бълг. **сито**

1. 'прибор с надупчена ситна мрежа, опъната на обръч, който служи за пресяване'

4. -

4. 'предмет, който създава преграда за преминаване'

$P \supset B1$

27.1. фр. **tamis** - бълг. **сито**

1. 'прибор с надупчена ситна мрежа, опъната на обръч, който служи за пресяване'

3.1. 'химическо съединение със сходна форма 3.1. -

Tamis moléculaire

3.2. 'кордаж на тенис-ракета' 3.2. -

Tamis d'une raquette

4. 'предмет, който създава преграда'

Passer au tamis

4. 'предмет, който създава преграда'

На изпита преминах през ситото.

$\Phi \subset B$

27.2. рус. **сито** - бълг. **решето**

1. 'прибор, който представлява надупчен метален лист с отвори и служи за прецеждане'

4. -

4. 'предмет, който е надупчен'
стана на решето

$P \supset B2$

28. рус. **скалка** - бълг. **точилка**

1. 'уред с формата на цилиндрична пръчка, който служи за точене'

3. 'промишлен уред, по форма подобна на точилка' 3.-

скалка пожарной помпы

$P \subset B$

28. фр. **Rouleau à pâtisserie** - бълг. **точилка**

1. 'уред с формата на цилиндрична пръчка, който служи за точене'

$\Phi = B$

29. рус. **сковорода** - бълг. **тиган**

1. 'кръгъл плитък метален съд с дръжка, който служи за пържене'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

$P = B$

29. фр. **poêle** - бълг. **тиган**

1. 'кръгъл плитък метален съд с дръжка, който служи за пържене'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

3.1. 'метален детектор за мини' 3.1. -

$\Phi \subset B$

30. рус. **стакан** - бълг. **чаша**

1. 'цилиндричен съд обикновено стъклен без дръжка, който служи за пиене на различни течности'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

3. 'предмет, по форма подобен на чаша' 2.3. 'пиене на спиртни напитки'

стакан машины

$P \cap B$

30. фр. **verre** - бълг. **чаша**

1. 'цилиндричен съд обикновено стъклен без дръжка, който служи за пиене на различни течности'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

2.3. 'пиене на спиртни напитки' 2.3. +

Payer, offrir un verre; Emplir son verre. Vider son verre

$\Phi = B$

31. рус. **стопка** - бълг. **чашка (за водка)**

1. 'малък съд без дръжка, с който обикновено се пие водка'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. -

$P = B$

Коментар: бълг. **чашка** е широкозначна дума.

32. рус. **тарелка** - бълг. **чиния**

1. 'кръгъл съд с повдигнати краища и плоско дъно (от порцелан, фаянс, глина, метал и стъкло), от който се яде'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

3.1. 'небесно тяло, по форма подобно на ч.' 3.1. 'небесно тяло, по форма подобно на чиния' **летающа тарелка** **летяща чиния**

чиния

3.2. (мн. ч.) 'музикален инструмент' 3.2. -

3.3. 'части на машина, по форма подобни на чинии' 3.3. 'артефакт, по функция подобен на ч.' **тоалетна чиния**

3.4. 'уред-предавател, по форма подобен на чиния' 3.4. +

спутникова тарелка

сателитна чиния

$P \cap B$

32. фр. **plat** - бълг. **чиния**

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

3. -

3.1. 'небесно тяло, по форма подобно на чиния' **леляща чиния**

3.2. 'артефакт, по функция подобен на ч.' **тоалетна чиния**

3.4. 'уред-предавател, по форма подобен на чиния' **сателитна чиния**

$\Phi \supset B$

33. рус. **фужер** - бълг. **чаша (за шампанско)**

1. 'голям стъклен съд във формата на фуния с краче, с който се пие най-често вино'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

$P = B$

Коментар: бълг. **чаша** е широкозначна дума.

33. фр. **flûte** - бълг. **чаша (за шампанско)**

1. 'голям стъклен съд във формата на фуния с краче, с който се пие най-често шампанско'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. -

$\Phi = B$

34. рус. **чаша** - бълг. **чаша**

1. 'старинен съд във формата на се 1. 'неголям, отгоре отворен съд, с който

полукълбо, с който се пие' пие'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

2.3. -

2.3. 'пиене на спиртни напитки'

Обича чашата.

3. -

3. 'водоем по форма подобен на чаша'

язовирна чаша

Коментар: ЛЕ р. **чаша** и б. **чаша** не са семантични еквиваленти по първичното си значение, а са в отношение на семантично включване. Руската дума е обозначение на старинен съд, а българската е с широко значение.

$P \cap B$

35. рус. **чашка** - бълг. **чашка**

1. 'малък кръгъл съд с дръжка, който служи за пиене'

2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1. +

- 2.3. - 2.3. 'пиене на спиртни напитки'
- 3.1. 'част на везни, по форма подобна на чаша' 3.1. 'част от сутиен, подобна на чаша'
- 3.2. 'част на устройство, по форма подобна на чашка'

чашка шпаги

$P \cap B$

36. рус. **чайник** - бълг. **чайник**

1. 'съд с дръжка и чучур, в който се вари вода или чай'
- 2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1.+ 3. 'предмет, по свойство подобен на чайник' = 'локомотив'
4. 'начинаещ ползвател на компютър' 4. -

$P \subset B$

36. фр. **théière** - бълг. **чайник**

1. 'съд с дръжка и чучур, в който се вари вода или чай'
- 2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.1.+
- $\Phi = B$

От направената съпоставка на 36 лексикални двойки в руския и българския, френския и българския език може да се направи заключението, че най-типичният вид полисемия за тематичната група "съдове" е метонимията 'съдържание на артефакта' и 'артефактът като мярка за вещество'. Образоването на номинативни метафора за назоваване на различни денотати от света "Действителност" е също характерна черта на полисемичните процеси. От направената съпоставка се вижда, че френският език е особено склонен към създаването на подобни метафори, руският - в по-малка степен и българският - в най-малка. Като трети процес се оформя създаването на образни метафори чрез названията за съдове за характеристика на човек или предмет.

От когнитивна гледна точка е възможна интерпретацията, че цялата вселена от гледна точка на човека съществува като множество от намиращи се един в друг обекти или затворени пространства, вследствие на което понятието 'съд' като тип контейнер става ключово за осмислянето на създаваните от човека светове и назоваването им (Гибсън 1988, цит. по Кубрякова 1999, 8). При това позицията на наблюдателя постоянно може да се променя: той може да бъде в перспективата "вътре в съда" или "отвън на съда" - принцип на обратимост на позицията (Кубрякова 1999, 8). Идеята за вместилище (контейнер) става основна гносеологична метафора и праобраз на това вероятно е човешкото тяло. От една страна, човекът е като част от космоса, от друга - самият той се запълва с обекти от различно естество - материални и духовни. По аналогия се осмисля семантичното пространство на съдовете и назоваващите ги лексикални единици. Така в различните езици идеята за вместилище получава различни възплътнения чрез различния аксесоар от лексикални

единици и полисемични процеси, свързани с тях. Като контейнери се осмислят различни същности, свързани с различни аспекти на телесния човешки опит. Описанието на механизмите на аналогия, реализирани чрез вторичните значения (в случая на тематичната група “съдове”) разширява възможностите за разсъждения на изследователя, като се излезе извън езика и се надникне чрез него в дълбинните аспекти на работата на човешкия разум.

Библиография:

Гибсън 1988: Дж. Гибсон. Екологическият подход к зрительному восприятию. Москва.

Колобаев 1983: В. К. Колобаев. О некоторых смежных явлениях в области лексики (к вопросу о соотношении полисемии и широкозначности слова). - Иностранные языки в школе, № 1.

Кубрякова 1999: Е. С. Кубрякова. Семантика в когнитивной лингвистике (о концепте контейнера и формах его объективации в языке). - Известия АН, серия литературы и языка, т. 58, № 5-6.

Кустова 2000: В. И. Кустова. Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений. - Вопросы языкознания, № 4.

Легурска, Веселинов 2003: П. Легурска, Д. Веселинов. Съпоставка на лексикалните картини на света през различни еталони - *tertium comparationis*. - Чуждоезиково обучение, № 1.

Легурска 2003: П. Легурска. Фрагменти от езиковата картина през призмата на вторичното назоваване (основи на научноизследователски проект). - Чуждоезиково обучение, № 5.

Легурска 2004: П. Легурска. Полисемията в рамките на структурно-семантичното и когнитивното изследване на лексиката. Чуждоезиково обучение, № 2.

РЕЧНИЦИ:

Речници за френския език:

Le Petit Robert. Paris, Ed. Le Robert, 1993;

Dictionnaire du français contemporain. Paris, Larousse, 1987;

Даков Бл., В. Костова. Френско-български тематичен речник. София, 1967.

Деко В., Д. Веселинов. Учебен френско-български тематичен речник. София, 1995.

Френско-български речник. (Под ред. на Ас. Чаушев). София, 2002.

Le grand Robert. Paris, Editions Le Robert, 1981.

Le Grand Larousse. Paris, Larousse, 1977.

Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789-1960). Paris, Le Gallimard, 1985-1994.

За руския език:

БАС: Словарь русского языка в 17 томах, Москва - Ленинград, 1950 - 65.

Краткий словообразовательный словарь русской полисемии (авторы: Н. М. Шанский, Н. Л. Романова, А. В. Филипов). В: Русский язык в школе, 1983, N 4-12.

МАС: Словарь русского языка, т. I-IV, Москва, 1981-1984.

РБР: Руско-български речник (под ред. на С. Влахов и Г. А. Тагамлистка), т. 1 и 2. София, 1986, 2 изд.

СО: Словарь русского языка (сост. С. И. Ожегов). Москва, 1973.

Тематичен руско-български речник (съст. К. Бабов, А. Въргулев). София, 1981.

Учебный толковый словарь русского языка (сост. К. В. Габучан). Москва, 1988.

ТССРЯ: Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия (под ред. Г. Н. Складневской). Москва, 2001.

За българския език:

БТР: Български тълковен речник (автори: Л. Андрейчин и др.). Четвърто издание, допълнено и преработено от Д. Попов. Изд. Наука и изкуство, 1997.

РБЕ: Речник на българския език (гл. ред. 1-8 т. Кр. Чолакова; 9 т. В. Кювлиева-Мишайкова и М. Чоролеева). София, Изд. БАН, 1977 и сл., т. 1-9, т. 10.

РНДЗ: Речник на новите думи и значения в българския език (под ред на Е. Пернишка), София, 2001.

РСБКЕ: Речник на съвременния български книжовен език (под ред на акад. Ст. Романски). София, 1955-59, т. 1-3.

Съкращения:

ЛЕ - лексикална единица

рус. - руски език

бълг. - български език

фр. - френски език

Публикувано: Чуждоезиково обучение, 2004, № 3, 3-19.